

СОЦІО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНОГО СЕРЕДОВИЩА

© Шкодовський Ю., 2003

У статті автор аналізує характер сфери соціальних контактів і їх розподілу у взаємозв'язку з міськими просторами, а також досліджує соціально-культурні зв'язки у міському середовищі.

Проблема формування оптимального середовища життєдіяльності людини в урбанізованому середовищі багато в чому визначає якість міського середовища. Оскільки зміст соціального середовища міста є реалізацією суспільних відносин, необхідно визначити види людської діяльності в середовищі спілкування і виявити характеристики просторів, у яких реалізовується ця діяльність. У даний час виникла необхідність вивчення ергономічних проблем житлового середовища, особливо на тлі сучасних процесів урбанізації.

В останні роки відбуваються складні і багатопланові зміни в житловому середовищі під впливом науково-технічної революції і процесів урбанізації, виділяються деякі центральні параметри, згідно яких відбувалися найістотніші зміни. Наприклад, зміни в просторових умовах життєдіяльності людини. Міське життя – це в першу чергу життя в принципово нових просторових умовах. Воно характеризується з одного боку небувалою просторовою концентрацією людей, з іншого – все більшим просторовим розпорощуванням їхньої діяльності. Визначаючи “середовище” як предмет дослідження, необхідно підкреслити, що простір як такий, у строгому змісті, не є об'єктом ергономічного вивчення. Воно може ним стати тільки при введенні до системи процесів життєдіяльності людей, їх поведінки і взаємин. Визначені просторові виміри (локалізація, обсяг необхідного простору, просторова відкритість-закритість і ін.) мають кожен вид людської діяльності, але все-таки можна припускати, що деякі з них більш “чуттєві” до просторових умов і їх змін. Це все сфера взаємин людини, насамперед її взаємин з іншими людьми, а також значною мірою, її ставленням до самого фізичного середовища. Непрямим доказом правильності цього положення є та обставина, що саме в сферу взаємин людини з іншими людьми і навколишнім середовищем потрапляє більшість обговорюваних останнім часом “психологічних наслідків” урбанізації. Це надмірне підвищення кількості й інтенсивності міжлюдських контактів, втрата традиційних зв'язків між людьми, наприклад, сусідських відносин, анонімність, безособовий характер спілкування, відкритість, публічність усе більшої частини діяльності людини, а також зміни у ставленні людини до середовища, яке стає їй байдужим, а іноді навіть сприймається вороже, відсутнє почуття “свого” будинку, вулиці, міста. Істотне значення має відокремленість і для сфери людських взаємин. На це вказують дослідження [1], в яких аналізується характер взаємин людей при постійному просторовому контакті, при вимушеній публічності діяльності, при неможливості усамітнення. Виявляється, що в таких ситуаціях людина починає “відгороджувати” себе психологічно – уникає спілкування або здійснює його поверхово, не хоче включатися в спільну діяльність, найчастіше поводить індивідуалістично.

Можливість просторового відокремлення можна вважати однією з передумов позитивних взаємин між особами. Таким чином, є можливість говорити про визначену діалектичну

протилежність і єдність спілкування та відокремлення у людських контактах і про індивідуальне усамітнення. Одне виступає як протилежність іншого і в той же час як умова його існування.

Отже, регуляцію людиною своєї відкритості-закритості стосовно соціального середовища можна вважати істотним аспектом її функціонування як автономної особистості. При цьому в процесі регуляції визначену роль відіграють просторові засоби, за допомогою яких відбувається регуляція “фізичної публічності” як самої людини, так і її діяльності й відносин. Принцип територіальної близькості не є ведучим у виборі міським мешканцем найближчого кола спілкування [2]. Специфічними рисами міського спілкування є переважно вольовий характер, достаток інформаційних взаємозв'язків і велика частка контактів з незнайомими людьми. Але чи можна всі такі контакти зарахувати в розряд спілкування? Про міського мешканця не можна сказати в повному розумінні слова, що він спілкується у вуличному натовпі чи в транспорті з незнайомими людьми. Сам термін “спілкування” припускає двосторонній зв'язок, але городянин вчиться уникати надлишкових соціальних контактів, про що свідчать результати закордонних психологічних і культурно-антропологічних досліджень поведінки людини в умовах високої щільності просторових контактів. Зовнішня відчуженість, байдужість, терпимість мешканця міста – це способи регуляції самотності, чи доступності-недоступності людини для спілкування з іншими.

Дизайн, архітектурно-просторове вирішення середовища можуть безпосередньо впливати на процеси спілкування, на регуляцію самотності тому, що характер міжособистісного спілкування задається характеристиками середовища і системою життєдіяльності городянина, особливостями міського способу життя. Ряд авторів [3] вважають, що формування засобами просторово-планувальної організації середовища психологічного відчуття “особистого житлового простору” не може обмежуватися рамками квартири, а має розширюватись до меж усього житлового району. Результати соціологічних досліджень, що свідчать про зниження активності населення в сфері фізкультури і спорту, скороченні соціальних контактів за місцем проживання, зменшенні ролі прибудинкових просторів як місця відпочинку та інше, тільки підтверджують той загальновідомий факт, що на спосіб життя людей впливає соціально-просторова організація житлового середовища. Відзначається, що в способі життя населення розвиваються негативні тенденції: підвищення ролі пасивного відпочинку, скорочення розмаїтості форм вільного часу, послаблення сімейних зв'язків і очевидно, що ці проблеми вже не можуть бути вирішені навіть шляхом створення оптимальних типів квартир. Необхідне створення поліфункціональних суспільних центрів з розвинутим набором об'єктів обслуговування. Вивчаючи проблеми спілкування в міському середовищі, Л.Б.Коган у своїй монографії [4] відзначає, що особливе значення для розкриття ролі соціально-культурних зв'язків у функціонуванні міста має аналіз тенденцій розвитку соціальних контактів у міському середовищі, механізм внутріміського спілкування. При цьому важливо знайти, як змінюються в різних за розвитком міських середовищах ті закономірності урбанізації, що викликають зрушення в загальній спрямованості і співвідношенні різних видів спілкування, у розподілі соціальних контактів у міському просторі. Необхідно з'ясувати, які елементи просторового середовища найбільше залучені до процесу міської соціальної комунікації, як він впливає на весь шлях інтеграції міського організму. У ході проведених Л.Б.Коганом досліджень (у тому числі анкетних обстежень) вивчалися характер освоєння міського простору мешканцями районів різних типів, сприйняття ними частин міста і ставлення до житлового оточення, відвідуваність різних установ обслуговування і зон міста, а також його центральної частини. Досліджувалися особливості процесів спілкування, спрямованість маятникової рухливості в агломерації, специфіка соціально-культурних зв'язків у новому місті і т. д. При цьому

враховувалася не тільки реальна поведінка людей, але й установки мешканців міст. Автор дослідження [4] поставив перед собою завдання відібрати такі об'єкти вивчення, у яких найбільше сконцентровані міські процеси, а зрілість цих процесів, розвинутість міського середовища знаходяться на різних стадіях, що в підсумку дало змогу прослідкувати хід руху міських функцій і структур від менше до більше розвинутого стану. На підставі даних обстежень, проведених у Москві, Талліні і Новосибірську, робляться висновки про те, що локальні сусідські контакти займають останнє місце в загальній ієрархії, значно поступаючись тим видам спілкування, в основі яких лежать родинні зв'язки, різноманітні культурні і професійні інтереси і т. д. Разом з тим, якщо для жителів периферійних і прилеглих до центру районів на першому місці є контакти з родичами, то в жителів центру вони відходять на друге місце, провідну ж роль відіграють власне дружні неформальні зв'язки. Іншими словами, транслокальність соціально-культурних зв'язків дуже активно проявляється в сфері спілкування.

Додаткове підтвердження виявленого співвідношення різних видів спілкування ми знаходимо в самих причинах, стимулах, передумовах виникнення стійких і глибоких соціальних зв'язків. Цікавим є аналіз характеру сфери соціальних контактів і їхнього розподілу у взаємозв'язку з міськими просторами. Дані по Талліну показують, що провідну роль серед інших мотивів зустрічей відіграє спілкування як таке. Активність жителів центру в такому виді діяльності, як "прогулянка містом", більше ніж вдвічі вище тієї, котра характеризує діяльність мешканців периферії.

Підводячи підсумок дослідження соціально-культурних зв'язків у міському середовищі, можна зробити висновок, що "центральність" поведінки мешканців міста, що тісно пов'язана з підвищенням рівня спеціалізації і диференціації потреб, не тільки викликає рух у якіс поодинокі центри міста і перш за все "в ядро міського центру", але може зробити "центром" практично будь-яку точку міського простору, що володіє якоюсь силою зацікавлення.

1. Хейдметц М. Соціально-психологічні проблеми житлового середовища (аспект персоналізації середовища) // Людина. Середовище. Спілкування. – Таллін: Періодика. 1980; 2. Трущенко О.Є. Міське середовище і спосіб життя // Психологія та архітектура. – Таллін: Періодика. 1983; 3. Бабков І. В. Проблеми індивідуалізації житлового середовища і розвиток форм обслуговування // Психологія та архітектура. – Таллін: Періодика. 1983; 4. Коган Л.Б. Соціально-культурні функції міста і просторова модель середовища. – М.: Будвидав. 1982.